

הרב עובדיה הראיה
חבר ביה"ד העליון לערעורים, ירושלים

נתוח מתים לצרכי למוד ורפואה

ע"ד השאלה העומדת על הפרק במדינת ישראל, שפתחו בית מדרש לרפואה, וכמובן שא"א לאדם לעמוד על טיב חכמה נפלאה זו, בפרט חכמת הניתוח, אם לא שידע בטיב האברים כולם, הרכבם וסדרם, איכותם ומהותם בגוף האדם. לשם זה מוכרח לנתח מתים, שמהם אפשר ללמוד, להכיר ולדעת, את כל סדר האברים פרטיהם וכלליהם; ובפרט במקרה שחלה האדם באיזה אבר מן האברים הפנימיים, שכתוצאה מזה מת, יש צורך להכיר ולדעת את שורש המחלה על בורייה באבר זה, שמוזה יוכלו לעמוד על האמת, באופן רפואתה, במקרה של חולה אחר. וכן להתלמד בנסיגות של ניתוח האבר, לחולה אחר שיפול במחלה זו ב"מ, וה"ז בבחי' פיקוח נפש, לדעת איך להציל נפשות אחרים במקרה כזה, וגדול פיקו"נ שדוחה אפי' שבת החמורה. כל זה דורש בירור.

תשובה: על מדוכה זו כבר עמדו רבים וכן שלימים, רבנים וגאונים, בספריהם הקדושים, חדשים וגם ישנים, זה אומר בכה, וזה אומר בכה, ואין לנו אלא לדלות מתורתן של ראשונים, ולהוציא מהם מסקנא הלכה למעשה.

הפרטים שעלינו לברר בזה הם:

- (א) איסור נוול המת.
 - (ב) איסור הנאה מגוף המת.
 - (ג) הלגת המת, ומצוות קבורה.
- והנני בא בס"ד על ראשון ראשון, ועל אחרון אחרון.

א. איסור נוול המת

(א) גרסינן במס' ב"ב (קנ"ד א' וקנ"ה א'): מעשה בבני ברק בא' שמכר בנכסי אביו ומת, ובאו בני משפחה וערערו לומר קטן היה בשעת מיתתו, ובאו ושאלו את ר"ע מהו לבדוק, אמ"ל אי אתם רשאים לנוולו, ועוד סימנים עשויים להשתנות אחר מיתתו. ושם: (קנ"ד א') אי אמרת לקוחות קמעערערי, אמאי שתקי, לימרו ליה, אנן זווי קיהבינן ליה, לינוול ולינוול, אי משום הא לא אריא, ה"ק להו, חדא דאין אתם רשאים לנוולו, ועוד וכי תימרו זווי שקיל לנוול ולינוול, סימנים עשויים להשתנות לאחר מיתתו, וכ' התוס' שם בד"ה זווי וכו' אבל יורשים אינם רשאים לנוולו בשביל הירושה, דלאו מידי יהבי, ועוד שהוא קרובם עכ"ל.

(ב) דבר הלמד מזה: א. דבמקום הפסד ממון שקיבל המת מהם, בספק, אין תירשים לניוולו; ב. דוקא, בהפסד ממון ממש, אבל מניעת ריוח כגון ירושה אסור

לנוול, כמו שפסק רמ"א ביר"ד סי' ר"מ בהגה: אבל אם רוצה להעביר ממנו ריוח בעלמא אסור בכל ענין, ע"ש; ג. אף במקום הפסד ממון ממש, קרובים אין יכולים לנוול, ופשוט דהטעם זה הוא, מפני שהקרובים מוטל עליהם החיוב לכדו, אפי"ב אחר מיתה, יותר מאחרים שאינם קרובים, כמו שפסק מרן ביר"ד סי' ר"מ ס"ט חייב לכבדו אפי' אחר מותו וכו' ולזה גם במקום הפסד ממון, אינם רשאים לנוולו, והרי זה דומה לההיא שפ' מרן ביר"ד שם ס"ח, עד היכן כיבוד אר"א, אפי' נטלו כיס של זהובים שלו, והשליך לפניו לים לא יכלימם, ואף לס' י"א בהגה שם דאם רוצה לזרוק מעות של בן לים יכול למונעו, הרי סיים שם אבל אם כבר זרקוהו אסור לאכלומיה, וכאן שעשה בחייו, מה שעשה הוי כמו שכבר זרקוהו, ואסור לאכלומיה. אפילו אחר מיתה, מטו"ט מכבדו בחייו מכבדו במותו. כנ"ל.⁽¹⁾

ג) והנה הדבר פשוט, שכיון שכל עיקר מה שיכולים לנוולו באינם קרובים, מפני הפסד ממון, אינו אלא בהפסד שמחמת עצמו, שהוא היה הגורם, שיבוא הדבר לידי הפסד, כההיא דמכר בזמן שהיה קטן, אבל בהפסד שאין לו שייכות בו, ולא הוא היה הגורם, כגון שבניו נתחייבו ממון לאחרים, מחמת עצמם, וכשמת אביהם, בא ב"ח שלהם, לעכב קבורת אביהם עד שיפרעו לו, אין מעכבים קבורתו לנוולו, וכן מבואר בדברי רמ"א בח"מ סי' ק"ז ס"ב בהגה, שכ' ח"ל ראובן שהיה חייב לשמעון, ומת ראובן יכול שמעון לעכב קבורתו, עד שיפרעו לו, ואם שמעון הוא קרובו של ראובן בני המשפחה מוהין בידו, שלא לעכב קבורתו שלא לנוולו וכו' ע"כ. הרי מדתפס באופ"ז שראובן המת היה חייב לשמעון ולא אשמעינן רבותא אפי' בבניו של ראובן היו חייבין, מבר' דדוקא כשהמת עצמו הוא הגורם, יכולים לנוולו, ולא כשלא הוא הגורם. ואפי' כהוא הגורם — רק ברחוקים ולא בקרובים, וכן מתבאר עוד מדברי מרן בס' רל"ה הנ"ל סי"ו, אלא דלכאורה יש לעמוד קצת בדברי מרן בס' רל"ה הנ"ל, דמדוע השמיענו רק השלילה בקרובים, דאין שומעים להם לנוולו, ולא השמיענו החיוב, שאינם קרובים יכולים לנוולו כדברי הגמ' בבב"ב הנ"ל, ובאמת שדברי מרן ז"ל לקוחים מדברי הרמז"ל בפכ"ט מה' מכירה הט"ז, אבל גם על הרמב"ם יש להק' כזאת. אלא דבאמת אין שום קו' כלל, דהרי שם יש לנו עוד טעם

(1) לטעם זה צריך לומר שהמערערים היו אחיו הקטנים שמצווים בכבודו (יר"ד סי' ר"מ סעיף כ"ב), אולם בגמרא לא נזכר אלא „ובאו בני המשפחה וערערו“, וכן התוס' לא אמרו אלא מפני „שהוא קרובם“ ולא הזכירו כלל שה' אחיהם הגדול שמצווים בכבודו. ונראה שכונת התוס' עפ"מ"ש (כתובות נ"ב) שר' יוחנן השיא עצה לקרוביו אעפ"י שאסור לעשות עצמו כעורכי הדיינים מדין „מבשרך לא תתעלם“ (אלא שחזר בו לבסוף משום „אדם חשוב שאני“ עי"ש וברש"י דף פ"ו ד"ה אדם חשוב). ורואים מזה שישנה התחייבות לדאוג לקרובים במדה שאין חיוב זה כלפי אחרים, וע"ע באהע"ז סי' קי"ט שמדין זה של „מבשרך לא תתעלם“ יש חיוב נוסף על דין צדקה הרגיל לזון גרושתו, ומקורו מירוש'. ועפ"י דברי התוס' מתפרשים כפשוטם שמחויבים הם לדאוג לשומרו מניחול כיון שהוא קרובם ויש בהם דין „מבשרך לא תתעלם“, והיינו כשם שאדם דואג לעצמו יש לו לדאוג לקרוביו שהם בגדר „בשרך“ וכנ"ל. וע"ע במש"כ במאמרנו על המקור לניחול המת שהוא אסור.

משום דהסימנין עשויים להשתנות, ולפי טע"ז אין חי' בין קרובים לרחוקים, כמו שהסיקו שם בגמ'.

ד) אלא שעוד יש מקום לעמוד בזה, מסוג' תגמ' בחולין (י"א ב) : וכי תימא משום איבוד נשמה דהאי גינוליה, ופירש"י משום איבוד נשמה דהאי רוצח דלא לימות משום דבעינן ושפטו העדה והצילו העדה, גינוליה להאי נהרג, ואי לא משתכח טריפה יהרג רוצח זה ע"כ, והרי נהרג זה, לא הוא היה הגורם ההיזק להרוצח; אדרבה הוא נהרג ע"י הרוצח והרוצח הוא שגרם לעצמו לזה, ומדוע מנוולים אותו לטובת הרוצח משום איבוד נשמה שלו?

ה) ואפשר שיש חי' בין הפסד ממון, לאיבוד נשמה, דדוקא לענין הפסד ממון, לא מנוולים את המת, רק היכא שהמת היה הגורם, אבל לענין איבוד נשמה גם כשהוא לא היה הגורם, ואדרבה הוא היה הנגרם, בכל זאת מנוולים אותו, שלא לגרום איבוד נשמה מישראל, דכל המאבד נפש א' מישראל כאילו איבד עולם מלא, ו) ועוד י"ל דמכיון דעל הרוב בדיקה זו של המת, מביאה לידי עונש להרוצח, כשנמצא המת שלם, ניח"ל להמת להתנוול, בכדי שה' ינקום נקמתו על ששפך דמו על לא חמס בכפו.

ז) היוצא מהאמור, דבין לענין הפסד ממון ובין לענין איבוד נשמה, אין מנוולים את המת, אלא היכא שהוא הגורם, ואף לחי' ראשון, שכתבנו לחלק בין ממון לנפשות, אין זה דואי, אלא ביש ספק נפשות לפנינו, כמו בהורג את הנפש, דמסופקים אנו, בדינו, אם חייב הריגה או לא, דאז מבררים את הדבר ע"י בדיקת המת, אבל, אם אין ענין של חשש ס' נפשות לפנינו רק החשש בלעתי, כמו בני"ד דמנתחין את המת, ללמוד אפני הניתוח באברים, להציל נפשות אחרים ע"י הניתוח אין לנו שום הוכחה וראיה מהאמור שיכולים לנוול את המת בשביל הצלת נפשות אחרים בעתיד די"ל דדוקא היכא שיש ס' נפשות לפנינו, דאפי' שבת החמורה נדחית מפניה, אמרינן דה"ה גינול המת נדחה, דהמת עצמו ניח"ל להציל נפש חבירה, ולזכות במצות פיקו"נ הגדולה, אבל בשאין ס' נפשות לפנינו, דבכה"ג אינה נדחית שבת, ה"ה גינול המת אינו נדחה, והמת עצמו לא מחיל עלבוניה, משום חששה זה, דאין בה מצוה כ"כ, ח) והנה הראשון למדברים בזה, הוא הגאון גוב"י ז"ל במ"ת יר"ד סי' ר"י

(והבי"ד הפת"ש יר"ד סי' ס"ג סק"ה) שם הביא דברי האוסרים והמתירים, טעמם ונימוקם, ונטה קו, להכריע בדעתו הרחבה, כדברי האוסרים, ודחה טעם המתירים, משום ס' נפשות, באומרו דכ"ז ביש ס' נפשות לפנינו, אבל בני"ד, אין כאן שום חולה לפנינו, הצריך לזה, רק שרוצים ללמוד חכמה זו אולי יודמן חולה שיהיה צריך לזה, ודאי דלא דחינן משום חששה קלה זה, שום איסור תורה, או אפי' איסור דרבנן, שאם אתה קורא לחששא זה ס' נפשות, א"כ יהיה כל מלאכת הרפואות שחיקת ובישול סממנים, והכנת כלי אומיל, להקזה מותר בשבת, שמא יודמן היום או בלילה חולה שיהיה צריך לזה, ולחלק בין חשש לזמן קרוב לחשש לזמן רחוק קשה, ואפי' רופאי האומות אינם עושים נסיון בחכמת הניתוח ע"י שום מת כ"א בהרורים ע"פ משפט, או במי שהסכים בעצמו בחייו לכך, ואם אנו ח"ו מקילים בדב"ז, איכ' ינתחו כל המתים, כדי ללמוד סידור אברים הפנימיים ומהותן, כדי שיעשו רפואות לחיים, ולכן האריכות בזה הוא ללא צורך, ואין בזה שום צד להתיר וכר' עכ"ד, הנה דברי הגאון הנובי"ז ז"ל, הולכים ומסכימים לדברינו, שיש חי'

גדול בין הצלת נפשות שלפנינו, להצלת נפשות בעתיד, כאמור. דברי הגאון נובי ז"ל הנ"ל אושרו והוסכמו מכל גדולי האחרונים. הגאון חת"ס ז"ל ביו"ד סי' של"ה, הגאון מהר"י אטלינגר בעל ערוך לנר ז"ל (הוב"ד בתשו' מהר"ם שיק חיו"ד סי' שמ"ז ע"י תל תלפיות מש' תרפ"ד סי' ע"ד) אלא שמהר"ם שיק חלק עליו בזה שהפליג לאסור אפי' בחולה מסוכן עומד לפנינו, ודעתו להתיר במחל בחייו לנתחו לאחר מיתה, ע"ש ועי' ת"ת שם דאישר וקיים דברי רבו מהר"ם שיק הנ"ל, ועי' עוד שם בס' ע"ת וע"ט מה שהאריך עוד בזה, עכ"פ באין החולה עומד לפנינו דעת כולם לאסור. (ט)

אלא דבכל זאת, עוד יד הדוחה נטויה לדחות, בעיקר הראיה שהביא הנוב"י משבת שאין מתירים אלא בחולה לפנינו, דשבת שאני, מפני שדייה לצרה בשעתה, דתיכף שיוודע לנו, דיש חולה מסוכן יכולים להגיש לו העזרה באותה שעה בתכר"מ, ואיתיה בתקנה לאלתר להכין לו הרפואה בשעתה, וא"צ לו הכנה כ"כ, להקדים בעוד מועד את הסממנים והרפואות. משא"כ כל כהא דנ"ד שחכמת הניתוח באיברים הפנימיים צריכה לימוד ועיון רב והתאמנות במלאכה, שלא יבוא ח"ו לידי משגה וטעות באופן הניתוח, ואם לא נקדים תרופה למכה, להתאמן ולהתחכם בעוד מועד, אז באותה שעה שהחולה לפנינו, לא יוכל להצילו ולהושיעו וע"כ אפשר דגם בשאין חולה לפנינו, יכולים לדחות ניוול המת, להצלת נפשות לעתיד, ואפשר דגם המת ניח"ל בזה לזכות במצות הצלת נפשות הגדולה הזאת בעתיד, כיון דא"א בלא"ה, ואין זה ענין לשאר מלאכת הרפואות בשבת, שמהם הכריע הנוב"י ז"ל לאסור.

(י) ודוגמה לזאת, מצינו בפסחים (ס"ו א') כלל אמר ר"ע, כל מלאכה שאפשר לעשותה מע"ש, אינה דוחה את השבת, וכל מלאכה שא"א לעשותה מע"ש דוחה את השבת, וכן איתא במנחות צ"ו א' ע"ש, וכ"פ מרן בדין המילה בס' של"א ס"ו וגבי יו"ט בס' תק"י ע"ש. ונדון שלפנינו, הרי הוא בגדר שא"א לעשותו מע"ש, ו"א שא"א לעשותו לאלתר בזמן שהחולה מוטל לפנינו, וא"א להצילו מהסכנה בו ברגע, אם לא שהדבר מוכן וגמור בעוד מועד, היינו הידיעה בחכמה, והאימון וההתמחות במלאכה, וכיון דא"א במציאות בל"ז דין הוא שיהיה מותר, שאל"כ לא נצא לעולם, מידי חשש של סי' סכנת נפשות ח"ו.

(יא) ואף שאולי יכולים להתלמד ע"י שלדים מלאכותיים, או תמונות פוטוגרפיות, אך הלימוד לחוד, בלי דבר מעשי, לא יספיק, אם לא יתרגל במעשה בפועל, בניית גוף האברים עצמם, ולא יאמן ידו לכך, א"א לגשת למלאכה לנתח אבר החולה, מכיון שעוד לא ניסה בזה אף פעם, ומחמת הפחד והבהלה, במקום לתקן יבוא לקלקל ח"ו, ויסכן את החולה. והרי אנו מוצאים אפילו במתלמדים מלאכת המילה, לא נותנים להם בפעם הראשונה למול אלא לאחר שבטוחים, שנתאמנו ידיהם לכך, ולא יבואו לסכן את הילד ח"ו. באופן שדב"ז של לימוד והתאמנות בניית גוף האברים בגוף האדם המת עצמו, הוא דבר נחוץ והכרחי, מאוד להצלת נפשות החולים במקרה שיצטרכו לכך.

(יב) והקרוב אלי, כי הרב נוב"י ז"ל, לא היו דבריו ז"ל רק על זמנו ושעתו ומקומו, שהרופאים היהודים במקומו היו מתלמדים, בבתי המדרש של ממשלת האומות שהם מנתחים גופות מי שנתחייב הריגה למלכות או מי שהסכים לכך, כמ"ש בדבריו שם ואצלם אין חומר איסור הזה, ולזה לא חשיב ליה כסכנת נפשות, מכיון שאפשר להתקיים ע"י אחרים שאינם ב"ב. משא"כ בזמננו זה, שקמה מדינת ישראל,

ישאין גופות מסוג זה, וא"א לשום רופא שיתלמד בלי זה, ואם לא נמצא שום אופן של היתר, לא ימצא שום רופא, במדינה שידע ויכיר במלאכת הניתוח, ותרבה הסכנה ח"ו בחולים הזקוקים לניתוח, מאין מושיע. ואם נצריך את הרופאים לנסוע לחו"ל להתלמד בממשלות אחרות, תגדל האיבה והשנאה לעם ישראל כולו וביותר למדינת ישראל, כאשר יווכחו וידעו, כי מותר להתעלל בגופות האינם יהודים, מה שאסור בגופות היהודים. בכל כיוצא בזה, ודאי דלא דיבר הנוב"ז ז"ל לאסור, ויודה שזהו כחולה לפנינו דמותר משום הצלת נפשות, דאין לך פיקו"ג יותר מזה.

(ג) אלא שאולי ישנה אפשרות לסדר במדינת ישראל, אופן שלא יצטרכו לנתח גופות, ע"כ שיביאו רופאים יהודים מומחים, מאלה שלמדו באוניברסיטות בחו"ל, ואלה ילמדו כאן במדינת ישראל, ע"י שלדים מלאכותיים, ותמונות פוטוגרפיות כמו כן יעמדו המתלמדים בזמן הניתוח וירגילו אותם כפעם בפעם, בניתוחים קלים, עד אשר יתאמנו ויתמחו היטב.

(ד) וראיתי למי שכ' להביא ראיה, מההיא דגרסינן בערכין (ז.) אר"נ א"ע האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת, מביאין סכין ומקרעין את כריסה ומציאין את הולד, פשיטא, מאי עבדי, מחתך בבשר הוא, אמר רבה, ל"צ להביא סכין דרך ר"ה ומאי קמ"ל וכר' מ"ד התם הוא דהו"ל חזקה דחיותא מעיקרא, אבל הכא דלא הו"ל חזקה דחיותא מעיקרא, אימא לא, קמ"ל. מבי' מזה, דכל עיקר חידושא הוא משום דמתה בשבת, ומשום איסור חילול שבת, הא אם מתה בחול, הדבר פשוט דקורעים כריסה להוציא את הולד ולא חיישינן משום איסור ניוול המת ע"כ. ואיני מבין איזה ראיה היא זו לנ"ד, דבכה"ג דיש סכנת נפשות של הולד לפנינו פשוט הדבר דאין מי שיחלוק בזה דמותר לנוול את המת להציל את הולד, שיש בו ס' חיות, דלא יהא חמור ניוול המת, מאיסור שבת החמורה. והוצרך לאשמעינן ביה חידוש עמותר, אף שלא היה לו חזקה דחיותא. ומה דמיון זה לנ"ד דאין כאן חולה מסוכן לפנינו, להצילו ע"י ניוול המת.

(ט) ועוד שאפשר שכל כיוצ"ב שאינו אלא קריעת כריסה, אינו נקרא ניוול כ"כ שכך קורה לפעמים גם בחיים, אם האשה מתקשה בלידתה, ורואים שיש חשש סכנה לולד, שעושים לה ניתוח להוציא את הולד. לא כן בנ"ד בניתוח אברים הפנימיים, שנגלה הגוף באבריו הפנימיים, וגם שמוציאין כל האברים לחוץ להתאמן בהם, שזה ניוול גדול, יותר מהרגיל בניתוח יולדת, אין להוכיח משם לנ"ד דמותר. ועי' רש"י בסנהדרין (מו:) שפי' שלא יתבזה לעין כל שיראוהו מת ונבקע ע"ש. ובדיקת הקטן בב"ב הנ"ל אף שאין רק בדיקה מבחוץ לראות אם הביא שתי שערות, אפשר שיש מיירי שכבר נקבר, שלפתוח קברו ולבודקו זה ודאי נקרא ניוול, ל"כ שם בערכין, שהאשה עודנה על המשבר, ולא נקברה, אין זה בגדר ניוול כ"כ, ואין שום הוכחה מינה לצי"א אף דבלא נקבר איירינן, שגם בלא נקבר יש ח"י בין ניוול לניוול כאמור, ומכ"ש אם הוא רק ללימור בעלמא. ודאי דחיישינן לניוול.

(טז) היוצא בדברינו הנ"ל: א) אם יש אפשרות במציאות, ללמד בדרך אחרת, ע"ד שכתבנו (באות י"ד), ודאי שאין מקום להחיר ניוול גוף ישראל, משום זה; ב) במקרה שא"א במציאות דרך אחרת, אף שאין חולה לפנינו, הו"ל כחולה לפנינו ואין לך דבר שעומד בפני פיקו"ג, ודלא כד' הערוך לגר שהפליג להחמיר אף בחולה מסוכן לפנינו, שחלקו עליו כל האחרונים כנ"ל. ג) אף במקום שאסור אינו

אלא במת ישראל, דבהם רק שייך איסורא דניוול, אבל בשאינם ב"ב אין איסור ניוול קיים.

ב. איסור הנאה מגוף המת וזמני שנתן רשות בחייו לנתחו לאח"כ

(א) הנה לעצם ההנאה ע"י ההסתכלות באברים כבר האריך בזה שם בתלפיות, סי' ע"ד, והביא דברי מהר"ם שיק ז"ל בחיו"ד סי' שד"מ שדעתו לאסור, והרב תלמידו שם דחה ראיותיו בזה והעלה דראייה להתלמד לא חשיבה הנאה, ע"ש וכן מתבאר מדברי הגאון שאלת יעבץ ז"ל ח"א סי' מ"א, שהאריך שם להזהיר להשואל לענין חומר איסור שבת; ולא העלה על דל שפתיו שום ענין של איסור הנאה ע"י ההסתכלות, שמוזה מתבאר בודאי דהדבר פשוט לפניו שאין שום חשש איסור בזה וע"ע בת"ת שם בסי' ע"ח ע"ס מה שהאריך בזה להוכיח מכ"מ בש"ס ועוד, שאין בזה שום איסור הנאה ע"ש.

(ב) והנה ראיתי להגאון חת"ס ז"ל יר"ד סי' של"ו (והובא בפתש"ו סי' שס"ג הנ"ל) שהבי"ד הגאון נוב"י ז"ל הנ"ל, והוסיף לחדש בנדון באיש שרוצה למכור את עצמו בחייו לרופאים שניתחוהו לאח"כ ללמוד חכמת הניתוח שכ' שאיננו נכנס בגדר פיקו"נ כלל דא"כ כל לימודי הרופאים ידחה שבת ע"ש, ולכאורה הוא חולק ע"ד הנוב"י ז"ל הנ"ל שכ' במפורש או במי שהסכים לכך, אמנם יש לדחות, דאולי כוונת הנוב"י על אלה שאינם ב"ב דבהו קעסיק, אבל בישראל אפי' בהסכים לכך דעתו לאסור, מט"ט שכ' החת"ס ז"ל שם בדבריו הנ"ל לחלק יצא בין מת ישראל שנשמתם חלק אלוה ממעל וגופו הוא נרתיק לנשמה האלהית ויש בה לחלוחית קדושה, וע"כ אסור בהנאה לבין מתי עכו"ם שאין בהם שום לחלוחית של קדושה וע"כ מותרים בהנאה, והאי שפחה דנתחייבה שריפה למלכות עמלקית היתה, ע"ש.

(ג) ולכאורה דברי החת"ס ז"ל, במה שהוסיף בטעם האיסור משום הנאה הרי הוא כנסתר מחמת כל דברי הפו' הנ"ל שהבאנו ומכללם הנוב"י ז"ל והגאון יעבץ ז"ל שלא הזכירו אפ' ברמז כל דהוא, שום ענין של איסור הנאה בכלל, רק מענין איסור ניוול ולא יותר, שזה מוכיח שפשיטא להו שאין כאן שום איסור הנאה כלל.

(ד) והנה היה מקום ליישב דיש חי' בין הסתכלות לחד, לבין שימוש בגוף האברים עצמם, ללימוד חכמת הניתוח, דזה שהתירו, הוא רק הסתכלות לחד, שאין שם הנאה ממשית, אבל בשימוש האברים שיש בזה הנאה ממשית, שפיר מקריא הנאה דהרי האבר הוא ככלי מכשיר ללימוד דוגמת סכין של ע"ז לשחוט בו, ובזה הוא דמיירי החת"ס ז"ל שהאיש מכר עצמו שניתחוהו אחר מותו, וללמוד ממנו הלכות הרופאים, ז"א שישתמשו באבריו הפנימיים לשם ניתוח, דבזה הרי יש הנאה ממשית, ודברי הנוב"י לא מיירי אלא בענין ראייה שרוצים רק לראות במופת שורש המכה, והיא כמ"ש שם להדיא ע"ש, וכן ראיתי בת"ת שם באות ע"ד בדברי העורך שכ' כחי' זה ע"ש. אלא דשוב הביא ראייה להתיר מדברי הגמ' פסחים (כ') ובב"ק (ק"א) דחד וערלתם לאסור צביעה, ומדוע לא קאמר דחד וערלתם לאסור כנ"ד שאסור להפריד ולנתח פרי ערלה לדעת וללמוד מאיזה יסודות הוא מורכב כדרך שעושים חכמי הטבע וכן הרופאים לדעת איזה פרי מזיק אן מועיל להחולה וכדומה, וכו', ע"ש, ולכאורה ראייה אלימתא היא, ומה יענה לזה החת"ס ז"ל?

ה) ואולי דהחת"ס ז"ל ס"ר דהסברה להיפך דהצביעה קילא יותר דאין בה ממשות ומכיון דאפי' הצביעה אייתנין לה לאיסור מכ"ש דשימוש ע"י תפיסה ביד עצמו בפר, לבדוק בו איזה מויק או איזה מועיל דודאי דאסור, כיון דהוי ככלי מכשיר לאדם ללמוד בו, ולזה לא דריש לקרא לענין זה דאז לא הוה שמעינן דצביעה אסורה, ומעתה אין שום ראייה מסוג' הנ"ל דלא כהחת"ס ז"ל.

ו) וראיתי למי שכ' להק' על החת"ס ז"ל מסוג' דב"ב הנ"ל שהתירו לגוולו משום פסידא דלקוחות, והרי זה כנהנה מן המת, ע"כ. ואיני יודע איזה קר' יש מכאן, דשם בבדיקת הקטן אין שם רק גילוי מילתא בעלמא, לדעת שהקטן היה ראוי למכור בנכסים, או לא, ואין שם שום ענין של שימוש בגוף המת עצמו באבריו כאילו בתור כלי מכשיר, כמו הלומד חכמת הניתוח ע"י האבר עצמו ע"ד האמור, ופשוט.

ז) והנה החת"ס ז"ל הוסיף עוד בטעם האיסור למכור עצמו לניתוח לאח"מ משום ניוול, דאם על ניוול עצמו לא חס' כ"ש שלא חס' על כבוד קונו, ע"ש וראיתי בת"ת שם שכ' מה' ערוך לבר ז"ל שלעומת החומרא שהחמיר אפי' בחולה מסוכן לפניו היקל יותר באם המת נחל בחייו על בזיונו וניוולו ונתן רשות לחותכו לאח"מ. והמהר"ם שיק חלק עליו בתרתי, בראשונה, במקום שצריך לפקד' דעתו להתיר, בשניה, במחל על בזיונו, דמחילה לא מהני, ותלמידו שם, הביא ראיות נכוחות לזה, דא"א רשאי לחבול בעצמו, ואסור לו לקלל בעצמו, וכן אסור לו לבזות את עצמו, וזולת מפני תשובה ע"ש.

ח) ובאמת אני תמה ע"כ הרבנים הנ"ל, דהרי אפסיקא הלכתא בהרמז"ל בפ"ב מה' אבל ה"א ובש"ע סי' שמ"ח ס"ב דאם אמר אל תקברוני אין שומעין לו, ומב' ברש"י ותוס' סנהדרין (מ"ו ב.) ד"ה קבורה וכו' דמ"ש הגמ' שם משום בזיונא היינו בזיון הקרובים, דאי בזיונא דמת אמאי לאו כ"כ. ועל הא דאמר הגמ' בלא נקבר סי' יפה לו, היינו לא נקבר לפי כבודו ע"ש. ומעתה אף דנימא דרשאי האדם לחבול בעצמו, אך בכגון זה דאיכא בזיון משפחה, בלא נקבר א"כ אף דמחל על בזיונו ונתן רשות לנתחו, ללמוד ממנו חכמת הניתוח, הרי כ"ז שלא נקבר איכא בזיון משפחה, ובודאי שאין שומעין לו, דאין תלוי ברצונו, לחבל בבזיון אחרים, בני משפחתו. ובודאי דאין מקום לחלק, בין לא נקבר כלל לנקבר לאח"מ, דהרי רש"י פי' שם בד"ה משום בזיונא, שלא יתבזה לעין כל שיראוהו מת ונרקב ונבקע וכו' לאו כ"כ, דבזיון הוא לקרוביו ע"ש וכ"כ רש"י שם בדמ"ז א. ד"ה כי אמר וכו' ורבינו גמי שאר כל המתים, היינו כי משהו ליה לדחיה בעלמא וכו', דהיינו בזיון דומיא דתלוי וכו', אבל האי דלתיקורי לאו בזיון הוא ע"כ, ואיכ' דון מינה לנ"ד, מכיון שע"י הניתוח נבקע לעין כל, הרי אין לך ניוול גדול מזה לבני משפחה, אף שאינו לדחיה בעלמא מכיון שאינו לאתיקורי. ורק במקום שיש חשש של סכנת נפשות דכולנו מצויים להציל י"ל דלא משגיחין בבזיון בני המשפחה, שגם עליהם מוטלת המצוה להציל, אבל במקום שאין ענין של חשש סכנה, אין מקום להתיר. וא"כ ל"ד הערוך לנר, דאפי' במקום שיש חולה לפנינו אסור א"כ ה"ה דיש לאסור גם במחל, ולדעתו ז"ל הרי זה בבחי' שני הפכים בנושא א', והתימא על אלה שהשיגוהו שהוצרכו להביא עצות מרחוק, ולא השיגוהו בפש' מטעם האמור. ועי' בב"י שם שכ' בשם הרמב"ן דבזיונא דכולהו חיי קאמרינן, ולא משום בני משפחה בלחוד, וכ"כ הרמז"ל בפ"א מה' זכיה ומתנה, שאסור להניח אדם בלא קבורה, ע"ש. אלא שמוזה אין

ראיה כ"כ, ד"ל דבלא קבורה כלל קאמר דהיינו להשאירו כדומן ע"פ האדמה מוטל בארץ בזיון אסור, אבל אם הוא במקום סגור אדעתא לקוברו אח"כ אין מזה שום ראיה לאסור. באופן דדברי הערוך לנר ז"ל שכ' להתיר בפשי' במחל בחייו, ולעומת זה אסר אפי' בחולה מסוכן לפנינו נשגבו ממני וצל"עג.

ט) הדרן. לעיקר הדין באיסור הנאה מגוף המת ומי שמחל על ניוולו בחייו לנתחו לאח"מ: הנה לענין איסור הנאה, אם הוא רק באופן הסתכלות לחדו, אין בזה שום איסור, ואם הוא בשימוש אברים, דהם בבחי' כלי מכשיר ללימוד, דעת החת"ס לאיסור אם אין בהם הצלת נפשות, וד' האת' להתיר אף בזה, וכל כי הא דנ"ד דהוכחנו דהוא ענין של הצלת נפשות, בהיכא שא"א בדרך אחרת יש להתיר אפי' בשימוש אברים; במחל בחייו לנתחו לאח"מ, דעת הערוך לנר, להתיר, אבל להלכה ודאי דנקטינן כדברי הת"ר דאינו רשאי לוותר על בזיון המשפחה ולד' הרמב"ן בזיון דכולהו חיי, ובפרט במקום שלכך עצמו לבצע כסף; במקום שמתכוין להצלת נפשות ויש באמת סכנת נפשות בדבר, אינם יכולים בני המשפחה לעכב; כל זה בתנאי שישמרו את האברים בשלימותם, ואחר גמר השימוש יביאו אותם לקבורה בכל יראת הכבוד הראוי להם.

ג. הלנת המת. ומצות קבורה

א) גרסינן בסנהדרין (מ"ו ב'). ארי"ה משום דשב"י מנין למלין את מתו שעובר עליו בל"ת שנא' כי קבור תקברנו (ג') הילקוט ת"ל לא תלין נבלתו; מנין שעובר אף בעשה ת"ל כי קבור תקברנו), איכא דאמרי רמז לקבורה מן התורה מנין, ת"ל כי קבור תקברנו וכו' ע"כ, נימ"ל מזה דקבורה והלנת המת, יש להם רמז מה"ת ממקרא כתוב לא תלין נבלתו. כי קבור תקברנו. ושם בגמ', איבעיא להו, קבורה משום בזיונא הוא או משום כפרה הוא, למאי נפ"מ דאמר לא בעינא דלקברוהו לההוא גברא. אי אמרת משום בזיונא הוא לאו כ"כ, ואי אמרת משום כפרה, הא אמר לא בעינא. והנה כבר כתבנו בסעיף הקודם, דאפסיקא הלכתא כמ"ד משום בזיונא, ואי אמר אל תקברוני אין שומעים לו.

ב) ולכאורה יש לדקדק, דמאי קמיבעיא ליה לתלמודא, אי משום כפרה, ואי משום בזיונא, ונפ"מ דאמר לא בעינא דלקברוהו וכו' הלא כבר הבאנו לה ראיה מה"ת לא תלין, כי קבור תקברנו; ואין אנו מוכרחין לדרוש טעמא דקרא, דלא קי"ל כר"ש דדריש טעמא דקרא, כמב' בב"מ (קט"ו א') דהלכה כר"ש דבין עניה ובין עשירה ממשכנין אותה ע"ש. ואף דזה שלמדנו קבורה מה"ת הוא רק רמז בעלמא, כמ"ש בגמ' "רמז לקבורה מה"ת מנין", ואינו בדרך ציווי, וגם שיש לפרשו דלעביד ליה ארון, ולא בקרקע, עכ"פ מכיון שיש לו רמז מה"ת, ופשוטו כמשמעו דהיינו בקרקע, ואין לנו לכרע דהוא מתכוין על הארון, הרי זה בגדר ס' דאורייתא לחומרא וצריכים לקוברו בקרקע. ועוד דהרי אף להסיר דהמכוון על הארון, ג"כ תיפול הבעיא, אם אמר לא תקברוני אפי' בארון — מהו. ולפי מאי דקי"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, איד נסמך על טעם דמשום כפרה, ולא קברנין ליה, באומר אל תקברוני, הרי יש גם איסור ההלנה, דלא תלין, והרי יש כאן עשה ול"ת לגי' הילקוט כנ"ל.

(ג) ואף דהעדר הקבורה, היא רק בשב ו"א"ת, הרי איסור ההלנה, הוא באיסור ל"ת, ואף ד"ל דאין זה אלא רמז, דעיקר הלאו נאמר על התלוי, הרי שאינו תלוי אתי מק"ו, דאפילו תלוי שחוטא אסור להלינו כ"ש מת דעלמא, שלא מת בחטא, שאסור להלינו, ואף דאין מזהירין מן הדין, אין זה אלא לענין מלקות, דאין מלקין אותו באזהרה זו דאתיא מק"ו, אבל הרי סו"ס לא נפיק מידי איסורא דאורייתא, מאחר דאתי מק"ו וק"ו הוא מדאורייתא, א' מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן.

(ד) ואף דיש לדחות, דאין זה ק"ו, דאפשר דתלוי שאני, משום טעמא דטעים קרא גופיה, דכתיב ביה, כי קללת אלהים תלוי, כלומר מפני מה זה תלוי, מפני שבירך שם השם ונמצא שם השם מתחלל, אבל מי שאינו תלוי אין בו טע"ו, וכיון שאין בו טע"ו אין בו איסור דלא תלין. מ"מ הרי מדיליף הגמ' בפשי' איסור לא תלין בשאר מתים, מפסוק זה, מבר' דפשיט"ל מילתא דאף היבא דל"ש טע"ו יש בו איסור בל תלין, אלא שהאזהרה באה בתלוי משום שיש בו איסור נוסף דחילול השם. ובדרך אגב ראיתי ביאור יפה בשם בעל שאגת אריה החדש, סי"ו (הוב"ד בס' יד הלוי על סה"מ להרמז"ל מצוה ס"ו) שכ' ו"ל דלאו דלא תלין, כולל ב' אזהרות חדא שלא להלין את הגתלה על העץ, שהוא תלוי עליו ואפי' כשא"א לקבורו באותו לילה מאיזה מניעה שהיא משום ח"ה. ועוד מרבינו, מיתורא דקרא דקבור תקברנו, דגם לאחר שהורידוהו מן העץ אם אפשר לקבורו ביום ההוא עוברים בלאו דלא תלין, ולענין זה נכלל גם שאר כל המתים, באזהרה זו וכי' ע"כ, הרי דיתורא דקרא דכי קבור, גילה לנו אזהרה גם על שאר המתים לדברי השאג"א ז"ל הנ"ל.

(ה) וראיתי ה"ד הלוי" שם שתמה עליו, דלפירושו היה צ"ל כי קללת אלהים תלוי לפני כי קבור תקברנו ע"ש. ואחד המחיר אין זו תפיסה, דקרא דחיק ומוקי אנפשיה, כדאמרינן גורעין ומוסיפין, וה"ה כאן דיש לנו קרא מיותר, בע"כ למדרשיה בדרך זו דהיינו בדרך תני והדר מפרש, דתחי' כלל ב' אזהרות: א. לא תלין על העץ, היינו בו ביום, אפי' אם א"א לו לקבורו בו ביום; ב. כי קבור תקברנו, היינו אף שהורידו מן העץ בו ביום, אם יכול לקבורו ולא קברו, עובר בלא תלין, עד שיקברנו, והדר מפרש. כי קללת אלהים תלוי, ר"ל דכיון דגם בלא תלוי יש בו איסור בל תלין, מדוע הקפיד להזכיר על העץ, וע"ז בא בנו"ט באומרו כי קללת אלהים תלוי, ר"ל דכשהוא על העץ יש בו איסור נוסף של ח"ה אף שאין בידו לקבורו בו ביום. והוא פ' מתאים לביאור הפסוקים לד' השאג"א ז"ל. וע"ע בסה"מ עשין רל"א שכ' הרמז"ל לשון ספרי, כי קבור תקברנו מ"ע, וה"ה בשאר מתים, ר"ל שנקבור כל מתי ישראל ביום מותם, ע"ש, ובודאי דג"ו יוצא מהיתורא, שכ' קבור תקברנו פעמיים.

(ו) יצא לנו מכל האמור, דגם בשאר מתים, יש בהם איסור עשה ול"ת, וא"כ הדרן לקושיין, דמכיון דיש כאן איסור עשה ול"ת ואין אנו מוכרחים לדרוש טעמא דקרא, איך ס"ד דתלמודא להתיר לטעמא דמשום כפרה, באומר אל תקברוני, יבפרט לדברי ר"מ שם בברייתא (מ"ו ב) משל משלו וכי' כל הרואה אומר המלך תלוי, ע"ש. וכ"כ החת"ס שם להסביר בין ישראל שנק' אדם, להעכו"ם שנק' האדם, דאדם קאי על תוכן אדם הפנימי חלק אלוה ממעל, והאדם, בה"א הידיעה קאי על הגוף שעומד בפנינו, ואדם כי ימות באהל עדין במותו נק' אדם פנימי, דכ"ז שייד בכל אדם מישראל אפי' בשאינו תלוי דכל זמן שלא נקבר הו"ל כאילו צלם אלהים,

מוטל בבזיון ח"ו וגם להטעם דמשום כפרה לאו כ"כ לזלזל בצלם אלהים שעל פניו. (ז) ונראה דצ"ל דהבעיין מיבעיא ליה רק אליבא דמאן דדריש טעמא דקרא, ובאופן שהמת סגור ומסוגר בחדר, ופניו מכוסים מכל אדם אין ראהו, דלטעמא דכפרה, שומעים לו, אבל לטעמא דבזיון משפחה, הרי סו"ס יש בזיון משפחה שיאמרו על אחד ממשפחתם שלא זכה לקבורה, ע"ד שמצינו בראבר"ש בב"מ (פ"ד. ב.) דאף שהיה מונח בעלייה בדרך כבוד ולא שלטא בו רמה ותוליעה. הרי סו"ס נודע הדבר ההכלימה השכנה לאשתו, שאמ"ל תהא כבעלה שלא ניתן לקבורה. ואז נתעוררו רבנן ואמרו כולי האי לאו אורח ארעא, ואיכא דאמרי רשב"י אתחזי להו בחלמא ואמ"ל פרידה א' יש לי ביניכם, וכו' ע"ש, ובפרט דלא כל אדם כמו ראב"ש דלא שלטא בהו רמה ותוליעה, ולא יבצר שתבקע כריסו רח"ל ויתגלה קלונו ונוולו לעין כל, ויש בזיון לכל משפחתו, ואפסקא הילכתא לחומרא, ובדאי דהוא מט' שכתבנו, דס' איסורא דאורייתא לחומרא, ואין לנו לדרוש טעמא דקרא. ואפי' היכא שגם המשפחה מוותרת על כבודה ורוצה לקיים דברי המת שאמר אל תקברוני, אין שומעין להם, כמב' בהרמז"ל בפ"ב מה' אבל ה"א ובפי"א מה' זכייה ומתנה הכ"ד, שהחליט המאמר בסתם שאין שומעין לו, בלי לתת שום טעם בדבר, וכ"כ מרן בב"מ שם בשם הרמב"ן ז"ל, שכ' דס' איסורא הוא ואפי' בעו יורשים נמי לא לקבריה מוציאים מהם בע"כ, וכו' ע"ש, וסתמם כפי' שלא נתנו שום טעם מהטעמים הנאמרים בגמ' זה מוכיח דמשמ"ל בפ' הבעיא כמו שכתבנו, דכל הסוג' היא רק למאן דדריש טעמא דקרא, ולא קי"ל הכי אלא דחיישינן לבזיון דכולהו חי.

(ה) והמכוון בבזיונא דכולהו חי, ר"ל דהחי יתן אל לבו כאשר יראה המת מוטל בבזיון לפניו, הולך ומתנוול ואז הוא מרגיש זלזול גדול בעצמו ובגופו, שסופו להיות כך. וזה מביא זלזול לכל אדם גם להיות גדול שיהיה כבודו מזלזול בעיני הבריות, באשר יראו מה שיהיה באחרית כל אדם, ועי"ז א"א לעולם להתקיים על מכונו, שלא יהיה הבדל בין גדול ובין קטן, וכולם יהיו מזלזולים בעיניהם ובעיני כל. ולזה החליטו הפוסקים לאסור השארת המת בלי קבורה, אף אם הוא צוה שלא יקברוהו, והיורשים מסכימים לדבריו וויתרו על כבודם, כי זה דבר נוגע לכל בני אדם החיים ולישוב העולם מבלעדי זאת, כאמור.

(ט) לאור כל האמור, נימ"ל בנ"ד, דבמקום שאין בניתוח הצלת נפשות, איתיה באיסור ל"ת דלא תלין, ואיסור עשה דקבור תקברנו, ונוסף ע"ז איסור דניזול המת. שהוא בזיון בין לקרובים, בין לרחוקים, ואינו מועיל שום רשיון מהקרובים, או מהמת עצמו שצוה כן בחייו, דאינו יכול למחול הביזיון שמגיע לכולהו חי, כדברי הרמב"ן ז"ל.

(י) וע"כ אין מקום להתיר, רק ע"פ האופנים האלה, היינו: (א) רק במקום שא"א למצוא דרך אחרת, ללימוד חכמת הניתוח, היינו שאינו מספיק הלימוד ע"י שלדים מלאכותיים או תמונות פוטוגראפיות. (ב) רק במקום שהגוייה נסתרת מעיני כל אדם, חוץ מהרופאים המתלמדים בה. (ג) שישמרו עליה בכל הזהירות וביראת הכבוד שלא תהיה מוטלת כדומן על פני האדמה. (ד) שאחרי השימוש בה לפי הצורך עליהם להחזיר כל האברים, שנשתמשו בהם למקומם, ולקברם בכבוד הראוי להם, (ה) וכ"ז רק במקום שא"א להשיג גויות שאינם מב"ב בחו"ל. כי כפי ששמעתי, ישנן

אימות שאינן קוברות מתייחן בכלל, והרשות נתונה לקרוביהם לעשות בהם כרצונם. וממקומות אלה יכולים להשיג בכסף מלא די סיפוק והותר, ואם אפשר להשיג כאלה, ודאי שאין מקום להתיר בשום אופן, גם בתנאים שכתבנו; וה' יסיר כל חולי ומחלה מעמו ישראל, ויקויים בנו ובהם, מקרא שכתוב כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אי ה' רופאך אמן ואמן. וצוי"מ ומי"ג כיר"א.